

DEMOKRAT PARTİ VE CUMHURİYET HALK PARTİSİ DÖNEMLERİNDE TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞ DENEMELERİ VE TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞİ 1945-1960

Abbas BALCI*

Özet

Dünya siyasi tarihinde önemli kırılmalara yol açan II. Dünya Savaşı, Türk dış politikasında da etkisi uzun yıllar devam edecek olan ittifak ve politik yönelimlere zemin hazırlamıştır. Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan bölgesel ve küresel belirsizlik ortamında Türk devlet adamlarının güvenlik arayışlarının bir sonucu olan NATO üyeliği, dönemin iktidar ve muhalefet kesimlerinin ittifakla benimsedikleri bir gelişme olmuştur. Soğuk Savaş'ın başlarından itibaren Türkiye'nin dış politikada yöneleceği temel eksen ve tercihlerin belirlenmesinde en önemli faktör olan NATO üyeliği, çalışmamızın odak noktasını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Amerika, Türkiye, NATO (North Atlantic Treaty Organization), Türk Dış Politikası, Soğuk Savaş, Demokrat Parti

Gönderilme Tarihi: 09.01.2019

Kabul Tarihi: 15.06.2019

* Bilim uzmanı, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, e Posta: abbasbalci@gmail.com

TURKEY'S ATTEMPTS TO ENTRANCE TO NATO IN THE REPUBLICAN PEOPLES PARTY AND DEMOCRATIC PARTY'S ERAS AND TURKEY'S ENTRY TO NATO

Abstract

The World War II, which has led to major breaks in the world history, has also paved the way for alliances and political orientations in Turkish Foreign Policy which will continue for many years. NATO membership as a result of the Turkish statesmen's security seeking in the setting of an emerging regional and global uncertainty during the post war period, has been a process that unanimously adopted by the government and the opposition groups. Since the beginning of the Cold War, NATO membership which was the most important factor in determining the basic axis and preferences in Turkey's foreign policy orientation has been the focal point of our work.

Key Words: *NATO (North Atlantic Treaty Organization), Turkish Foreign Policy, Cold War, Democratic Parti*

GİRİŞ

Türkiye’de Cumhuriyetin ilan edilmesi; nüfus, kültür, idare, ekonomi ve siyaset gibi alanlarda olduğu kadar dış politikada da köklü değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Her ne kadar imparatorluktan Cumhuriyet’e geçişte radikal bir kopuş ya da tutarlı bir devamlılık olduğu konusunda akademik camiada süregelen tartışmalarda kesin bir yargıya varmak mümkün değilse de² genel anlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikasının Osmanlı geleneğiyle kıyaslandığında büyük farklar taşıdığı belirtilmektedir. Her şeyden önce, Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu geniş coğrafyadaki egemenliğini sürdürmek için ortaya koyduğu ve 18. yüzyıldan sonra terk edilen yayılmacı siyaset Cumhuriyet döneminde yürütülen dış politika ile hiçbir şekilde benzeşmemektedir³. Osmanlı Padişahının aynı zamanda Halife unvanını taşıyor olmasından kaynaklanan ve zaman zaman sınırlarının dışındaki Müslümanları korumaya dönük dış politika, geleneğinin bir tezahürüydü. Atatürk dönemi dış politikasına bakıldığında ise daha çok ulus-devlet anlayışına dayanan ve yayılmacılığı yok sayan bir anlayışla karşılaşmıştır. Bu politikanın temellerinin geniş ölçüde Milli Mücadele Dönemi’nde oluşmaya başladığı ileri sürülmektedir.

Milli Mücadele Dönemi’nde TBMM Hükümeti bir yandan Batı cephesinde Yunan işgaline karşı direnirken bir yandan da diplomatik destek arayışlarına girmiştir. Bu anlamda ilk olarak Fransa ile kurulan ilişkiler neticesinde önemli kazanımlar elde edilmiştir⁴. Bu diplomatik ilişkiler ileriki zamanlarda, hem Türk dış politikasının temel ilkelerinin oluşmasına olanak sağlamış hem de önemli ittifak ve antlaşmalara da zemin hazırlamıştır. Mustafa Kemal’in Sovyet lider Lenin’e gönderdiği mektupta emperyalizm karşıtı cümlelere yer vermesi, Türk dış politikasının seyrini belirleyen “Yurtta sulh, cihanda sulh” parolasının bir işareti niteliğindedir⁵.

Fakat Mustafa Kemal’in Batı emperyalizmine karşı başlattığı kurtuluş mücadelesi hiçbir şekilde Batı değerlerine karşı başlatılmış bir mücadele değildir. Bu bakımdan Batı medeniyetinin ürettiği siyaset sistemi ve ekonomi politığı yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin de kabul ettiği devlet düzenini oluşturmuştur⁶.

2 Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Fatma Acun, “Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne: Değişme ve Süreklilik”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı*, (Ekim 1999), ss.155-167.

3 Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.5.

4 Rıdvan Akın, *Türk Siyasal Tarihi, 1908-2000*, XII Levha Yayınevi, İstanbul, 2010, s.211.

5 A. Şemsutdinov-Y.A. Bagirov, *Bir Karagün Dostluğu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*, Bilim Yayınları, İstanbul, (t.y.), s.9.

6 A. Haluk Ülman-Oral Sander, “KARAGÜN Veren Temel Etkenler II (1923-1968)”, *A.Ü. SBF Dergisi*, C. 23, No. 3, Eylül 1968, ss. 241-273.

Öte yandan, Türk dış politikasının belirlenmesinde karşıt rol oynayan iki etmeden daha söz etmek gerekir. Bu etmenler, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hazırlayan Sevr Barış Antlaşması ve savaşın ardından büyük devletlerle imzalanan Lozan Barış Antlaşmasıdır.⁷ Lozan Barış Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti için kurucu belge niteliği taşıması açısından antlaşmada yer alan maddelerin ortaya koymuş olduğu hükümler Türkiye'ni siyasi karar alıcıları için dış politikadaki temel esasları oluşturmuştur⁸. Yeni dış politikanın en somut halini Türk-Yunan ilişkilerinde görebilmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nden kalan iki ülke arasındaki sorunlar Lozan Konferansı ve sonrasında halledildikten sonra başlayan yeni dönem (1930'dan sonra) iki ülke için dostluk ilişkilerine kapı aralamıştır⁹.

Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanlığına seçilen İnönü'nün benimsediği dış politika, Atatürk döneminden büyük izler taşımıştır. İnönü döneminin ilk yıllarında patlak veren II. Dünya Savaşı, bu politikanın somut bir şekilde ortaya çıkmasına yol açmıştır. Savaşın hemen başlarında İngiltere ve Fransa ile imzalanan üçlü ittifak antlaşmasıyla Türk devlet adamları, sınırlarının güvenliğini sağlamaya çalışmışlardır¹⁰. Bu açıdan değerlendirildiğinde, İnönü dönemi dış politikası Atatürk dönemi ile kıyaslandığında temel paradigmalardan farklılık göstererek geleneksel Osmanlı denge siyasetine daha yakın bir görünüm arz ettiği söylenebilir. Statükonun korunması ve sınırların güvenliği açısından II. Abdülhamid dönemi ile benzerlikler gösteren bu dönemin en karakteristik özelliği, revizyonist siyasete duyulan uzaklıktır¹¹. Bu politika sayesinde Türkiye'yi savaşın dışında tutmayı başaran İnönü, Nazi Almanyası ve Müttefikler arasında Deringil'in ifadesiyle “*tam bir denge siyaseti*” uygulayarak II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden sıyrılabilmiştir¹².

7 Konferans süresince Türk heyetinin izlediği siyaset için bkz. Resul Babaoğlu, “Muharebeden Diplomasiye: Lozan Konferansı'nda Türk Delegasyon Heyetinin Karşılaştığı Zorluklar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 35 (1), 99, (2019), ss. 95-140

8 Bülent Şener, “Sevr Fobisi/Sendromu: Türkiye'nin Güvenlik Endişesini Anlamak Üzerine Düşünceler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/5(Spring 2014), p. 1835-1837.

9 Melek Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, Baskın Oran (Edt.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 1919-1980, s.325. ayrıca Bkz. Damla Demiröz, *Savaşın Barışa Giden Yol: Atatürk-Venezelos Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

10 William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s.76.

11 Selim Deringil, “Aspects of Continuity in Turkish Foreign Policy: Abdülhamid II and İsmet İnönü” *International Journal of Turkish Studies*, Vol.4, (1987), s.40.

12 Selim Deringil, “The Preservation of Turkey's Neutrality During the Second World War: 1940”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 18, No. 1 (Jan., 1982), pp. 30-52.

II. Dünya Savaşı'nın Almanya'nın yenilgisiyle sonuçlanması, demokratik değerleri savunan Batılı ülkelerin yenedünya siyasetine yön vermelerine yol açmıştır. Türk dış politikasının Batı ekseninde yol alması için önemli etkenlerden biri olan duruma ek olarak Sovyet Rusya'nın savaşın sonlarından itibaren Türkiye'ye yönelik başlattığı revizyonist siyaset de Türkiye'nin dış politikasında önemli etkiler bırakmıştır. Türk tarih yazımında çok partili siyasal sisteme geçişin temel argümanları olarak kabul edilen bu gelişmeler, İnönü dönemini anlamada kilit rol oynamıştır¹³. Savaş sonrası dönemin küresel siyasetini belirleyecek olan Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın ilk adımını oluşturan San Francisco Konferansı'na¹⁴ İnönü'nün katılma kararı almasında sözü edilen gelişmelerin büyük bir payı vardır¹⁵. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türk dış politikasının savaş sonrasında biçimleniş Demokrat Parti iktidarında da devam etmiştir.

Görüldüğü gibi, Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla beraber Türk dış politikasının Batılı demokratik değerler yönünde evrilmesinde etkili olan temel faktörler ulusal güvenlik ve çıkarlar şeklinde sıralanabilir¹⁶. Ancak ulusal çıkarlar doğrultusunda biçimlenen dış politikanın, Kore Savaşı'na asker gönderme ve NATO'ya üyelik aşamasından sonra ülke egemenliğini ilgilendiren temel konularda dışa bağlanma şeklinde somutlaşan çeşitli olumsuzlukları doğurduğu da bilinmektedir. Bu süreçte, ABD'nin başını çektiği NATO ile Türkiye arasında sayısız askeri antlaşmalar imzalanmış ve Türkiye'de, Demokrat Partili yıllarda iyice olgunlaşmaya başlayan bu süreç, bölgesel sorunlar başta olmak üzere Türk dış politikasını yürüten diplomatları birçok defa idealler ile çıkarlar arasında sonu olmayan ikilemlere düşürmüştür.

Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecini ele alan çalışmamızda, ağırlıklı olarak Demokrat Parti dönemi Türk dış politikasının genel seyri üzerinde durulmuştur. Bilindiği gibi, bu dönemde Ortadoğu, Balkanlar ve Kıbrıs gibi başlıklar, ülke gündemini olduğu kadar dünya kamuoyunu da derinden etkileyen gelişmelere yol açmıştır. Türk devlet adamlarının anılan konularda yürüttükleri politikanın temel argüman ve motivasyonları çalışmamın başlıkları arasındadır.

13 Pelin Ünsal, “*Türk Tarih Yazımında Çok Partili Hayata Geçiş (1945-1950)*” Cumhuriyet döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu, TTK, Ankara, 2011, ss.893-909.

14 Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulması ile sonuçlanan ve ABD’de düzenlenen uluslararası konferans (25-26 Nisan 1945).

15 George W. Liebmann, *Diplomacy Between the Wars, Five Diplomats and the Shaping of the Modern World*, I.B. Tauris, London&New York, 2008, s.184.

16 Cenk Saraçoğlu, “Türk Dış Politikasının Tarih Yazımında Soğuk Savaş ve Türkiye-SSCB İlişkileri”, *Praksis*, s.17, (Kış 2007), ss.57-68.

Türk dış politikasının tarih yazımında üzerinde durulan bir dönem olan Demokrat Partili yıllar gerek Türkiye'nin NATO'ya üyeliği gerekse de iç politik gelişmeler açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu süreçte Türk dış politikasının yürütülmesinde NATO'ya üyelik sürecinin ne ölçüde etkili olduğu ya da dış politikadaki temel konularda Türkiye'yi harekete geçiren milli çıkarlar olgusunun NATO üyeliği ile hangi düzeyde örtüştüğü gibi hususlar çalışmamızın ayırıcı yönünü teşkil etmiştir.

1.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'nin Genel Durumu

1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı, 1945 yılında sona ermiş ve savaş sonrası dünyada yeni dengeler oluşmaya başlamıştır. Türkiye bu dengeler içerisinde 1939 yılında Fransa ve İngiltere ile bir ittifak anlaşması imzalayarak savaş başlamadan önce Batılılarla ittifak yapmıştır. Türkiye, Batılılarla bu ittifak antlaşmasını savaşa girmeyi göze alarak imzalamıştır¹⁷. Bu antlaşma Ankara'da, Türkiye'nin başvekili ile İngiltere ve Fransa büyükelçileri arasında merasimle imzalanmıştır¹⁸. Bu ittifak antlaşması 12 Mayıs 1939 ve 23 Haziran 1939 tarihlerindeki Türk-İngiliz-Fransız deklarasyonlarının maddelerine dayanılarak yapılmış olsa da daha çok deklarasyonun bazı maddelerini daha fazla netleştirme özelliğini taşımıştır. Deklarasyon gereği eğer Türkiye, bir Avrupa devletinin saldırısına uğrar ise İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye yardım etmesi öngörülmüştür. Ancak Türk Hükümeti, bir Avrupa gücünün saldırısına hedef olur ise Batılı devletlere benzer garantiler vermeyi kabul etmemiştir. Bu durumda İngiltere ve Fransa'nın bir Avrupa devletinin saldırısına uğraması hâlinde, Türkiye'nin iyi niyetli tarafsızlık içinde kalması öngörülmüştür. İttifak Antlaşmasına Balkanlar bölgesi de dâhil edilmiştir, İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garantiler sebebiyle savaşa katılırlarsa Türkiye'nin de bahse konu devletlere yardımda bulunması öngörülmüştür¹⁹. Yani bu ittifak antlaşmalarına göre Türkiye'nin her ne kadar fiili olarak savaşa katılma durumu olmasa da Türkiye müttefiklerine yardım etmeyi taahhüt etmiştir.

İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain; Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan antlaşma ile ilgili olarak antlaşmanın imzalandığı 19 Ekim 1939 tarihinde Avam Kamarası'nda şunları söylemiştir: "*12 Mayıs'ta beyan ettiğim veçhile Türkiye, İngiltere ve Fransa hükümetleri uzun vadeli bir karşılıklı yardım antlaşması akdine karar vermişlerdi... Son defa cereyan eden müzakereler*

17 Figen Atabey, *1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 100.

18 *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ekim 1939.

19 Figen Atabey, *Türk-İngiliz Siyasi İlişkileri (1936-1939)*, *History Studies*, Volume 7 Issue 1, A Tribute to Prof. Dr. İbrahim GÜLER, Mart 2015, s.37.

neticesinde anlaşma üç taraflı bir ittifak haline getirilmişti"²⁰. Fakat Türkiye, her ne kadar yüzünü Batı devletlerine çevirmişse de II. Dünya Savaşı'nda tarafsızlık politikası izleyerek savaş dışı kalmayı tercih etmiştir.

Türkiye savaş dışı kalarak dünyada yaşanan sıkıntılardan sıyrılamamıştır. Aksine hem uyguladığı tarafsızlık politikası ile savaş dışı kalmasından dolayı uluslararası bir yalnızlığa bürünmüş hem de savaşın doğurduğu maddi manevi tüm sıkıntıları hissetmiştir.

1.2. NATO'nun Kuruluşu

Birbirlerinden farklı dünya görüşüne sahip devletler, II. Dünya Savaşı yıllarında müttefik olmak zorunda kalmışlardır. Oluşturulan bu iyimser havayı savaş sonrasında da devam ettirmek niyetinde olan devletlerin öncülüğünde elli devletin temsilcileri bir araya gelerek 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nı kurmuşlardır. Savaş yıllarında tohumları atılan bu teşkilata barış için çok fazla ümit bağlanmış olsa da özellikle Sovyet Rusya'nın uzlaşmaz tavırları ve veto hakkını çok sık kullanması münasebetiyle Birleşmiş Milletler uluslararası sorunların halledilmesinde yeterince başarılı olamamıştır²¹. Nitekim Sovyet Rusya, Birleşmiş Milletlerin kurulduğu tarih olan 1945'ten 1949'a kadar kendisiyle birlikte beş daimi üyeye verilen veto hakkını otuz defa kullanmıştır²².

Bir taraftan uzlaşmaz tavırlar takınan bir taraftan da yayılma politikası doğrultusunda ilerleyen Sovyet Rusya'nın bu tavırları, ilk önce Batı Avrupa ülkelerini daha sonra da ABD'yi tedirgin ederek önlemler alınmasına neden olmuştur.

Sovyetler Birliği ile Batı Avrupa devletleri arasında gerek ideolojik gerekse ekonomik alanlarda ciddi görüş ayrılıkları mevcut idi. Üstelik savaşta Almanya ve Japonya'nın yenilmesi Sovyet Rusya'ya doğusunda ve batısında ciddi yayılma imkânı da vermişti. Sorunları çözmek amacıyla toplanan barış konferanslarından herhangi bir sonuç çıkmamıştır üstelik 1947 Mart ayında Moskova'da toplanan Dışişleri Bakanları Konferansı'ndan sonra da Sovyet Rusya ile Batı Avrupa devletleri arasındaki savaş yıllarında görülen işbirliği yerini karşılıklı tedirginliğe bırakmıştır²³.

Bu sıkıntılı sürecin dikkate değer yanı ise, Sovyet Rusya'ya karşı bu şüpheli havaya rağmen savaş sonrasında Batı Avrupa ülkeleri ordularının büyük bir bölü-

20 Şükrü Sina Gürel, *Türk Dış Politikası (1919-1945)*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 2, İletişim Yayınları, s. 534.

21 Sarıay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.70.

22 Gönülül ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s.240.

23 Armaoğlu, Fahir, "Sovyet Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı (1945-1948)", A. Ü.S.B.F.D. C. 4, Ankara, 1949, s.417-418.

münü terhis etmişlerdir, ABD de kıtasına çekilmeye başlamıştır. Buna karşılık, Sovyetler Birliği dört milyon civarındaki ordusunu silâh altında tutmaya devam etmiştir. Sonuç olarak, savaş sonrasında Avrupa'nın çökmüş olması, ABD'nin de kabuğuna çekilmiş olması, kuvvetler dengesinin tamamen Sovyet Rusya lehine dönmesine ve Sovyet Rusya'nın da Avrupa'nın en güçlü devleti olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sovyet Rusya, bu yayılmacı hedefleri doğrultusunda, savaş içinde işgal ettiği topraklardan çıkmadığı gibi 1947-1948 yılları arasında Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'yı birer peyk ülke haline getirmiştir. Bunlarla da yetinmeyen Sovyet Rusya, Asya kıtasına açılarak Kuzey Kore ve Mançurya'yı işgal etmiş ardından Uzak Doğu'daki komünist hareketleri destekleyerek bölgedeki nüfuzunu güçlendirmiştir²⁴.

Bu gelişmelerden sonra Soğuk Savaş'ın iki lokomotif ülkesi yani ABD-Sovyet Rusya arasında çok uzun sürecek bir rekabet başlamıştır. Nitekim Sovyet Rusya'nın bu tehlikeli yayılmacı politikasına karşı ABD'nin, Avrupa ülkelerini tehlikeye karşı koyabilmeleri için Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı uygulamaya başlaması üzerine baskının dozunu arttırarak Orta Avrupa ve Balkanlardaki faaliyetlerini genişleten Sovyet Rusya 5 Ekim 1947 tarihinde diğer peyk ülkeler ile birlikte Kominform'u (Komünist Enformasyon Bürosu) kurmuştur²⁵. Kominform'un resmen kurulması ile birlikte dünya açık bir şekilde iki bloğa ayrılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da yaşanan bu Sovyet Rusya tehlikesi karşısında Avrupa'da yaşanan tedirginlik, Avrupa ülkelerini, ABD'yi yanlarına siyasi ve askeri bağlarla çekme girişimlerine neden olmuştur. Nitekim ABD'nin elinde Sovyet Rusya'yı tedirgin edecek bir atom tekeli vardı; fakat ABD'nin atom tekeli elinde bulundurması ayrı, bu atom tekeli Avrupa yararı için Sovyet Rusya'ya karşı kullanması ayrı konulardı. Öyle ki Avrupalı yöneticiler, kendilerine bir ittifak bağı ile bağlanmadıkça ABD'nin olası Batı Avrupa'ya yöneltilecek bir Sovyet saldırısı karşısında seyirci kalmasından tedirgin olmuşlardır. Aslında Batı Avrupa Devletleri'nin bu tedirginliklerinin haklılık payı da vardı. Çünkü savaş sonrası ABD'de barış rüzgârları estirilmeye başlanmıştı, halk artık savaş için dünyanın değişik yerlerine dağılmış evlatlarının geri dönmesinden başka bir şey istemiyordu. ABD, Birleşmiş Milletler teşkilatına barışı koruması için çok güvenmişti. Üstelik savaş yıllarında Almanlara karşı Sovyet Rusya'nın gösterdiği üstün başarı Sovyet Rusya'yı, Amerika kamuoyunda fazlası ile yüceltmişti. İşte bütün bu

24 Sarıay, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi, s.71.

25 Kominform, savaş içinde lağvedilen Komintern'in yerine Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya ile Fransa, Çekoslovakya ve İtalya komünist partileri arasında kurulmuş bir yapılanmadır.

nedenlerden dolayı Avrupa devletleri, ABD ile bir ittifak yapmak için girişimlerini sürdürmüşlerdir. ABD yönetimi, Sovyet Rusya'nın baskılarını arttırdığı 1945-1948 dönemleri arasında, Avrupa'dan gelen ortak savunma tekliflerine çok sıcak bakmamışlardır. Çünkü ABD kamuoyu yukarıda sıraladığımız nedenlerin yanında böyle bir ittifakın kendi çıkarlarına dokunacak bir faydasını görmemişlerdir. Bu durumdan dolayı, 1948 ortalarına kadar ABD'yi kendi taraflarına çekmek isteyen Batı Avrupa devletlerine, her şeyden önce kendi aralarında anlaşarak Avrupa savunmasını kendi başlarına sağlamalarını telkin etmişlerdir²⁶.

ABD'den gelen bu telkinler, Batı Avrupa'yı çok memnun etmese de, bu ülkelere aralarında bir ittifak kurmaktan başka çare bırakmamıştır. Çünkü doğu bloğunu kendine bağlayan Sovyet Rusya'ya karşı koyacak bir Batı Avrupa teşkilatı mevcut değildi. Avrupa ülkeleri arasında ilk birleşme hamlesini, görünüşte bir Alman saldırısına karşı İngiltere ve Fransa 4 Mart 1947 tarihinde Dunkerke Antlaşması'nı imzalayarak atmışlardır. Diğer taraftan 22 Ocak 1948 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, Dunkerke Antlaşması'na benzer bir Batı Avrupa Birliğinin kurulmasını teklif etmiştir. Bu fikir üzerinde görüşmeler devam ederken 22 Şubat 1948 tarihinde meydana gelen Prag darbesi Avrupa'nın demokratik ülkelerinden Çekoslovakya'yı Sovyet Rusya hâkimiyeti altına sokmuştur. Yaşanan bu gelişme dünyada büyük yankılar uyandırdığı gibi, Batı Avrupa ülkelerinde savunma işbirliği fikrinin belirginleşerek teşkilatlanma ve birleşmeye hız verilmesine neden olmuştur. Öyle ki 4 Mart 1948 tarihinde Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere temsilcileri Dunkerke Antlaşması'nın karşılıklı yardımlaşma antlaşmasına dönüştürülmesi için toplanmıştır. Görüşmeler neticesinde, 17 Mart 1948 tarihinde Brüksel Paketi imzalanmıştır. Bu antlaşma ile yukarıda saydığımız ülkeler; ortak bir savunma sistemi kurmayı, iktisadi ve kültürel bağlarını kuvvetlendirmeyi taahhüt etmişlerdir. Böylece Brüksel Paketi, Batı Avrupa ülkelerinin ortak savunma yolunda ilk adımı olarak ortaya çıkmıştır²⁷.

1948 yılında imzalanan ve 1984 yılında gözden geçirilen Brüksel Antlaşması, Batı Avrupa güvenliğinin yeniden tesisindeki ilk adımı temsil etmiştir. Bu Antlaşma, ileride Avrupa Birliği ve Brüksel Antlaşması'nı yaratmış; 1949 yılında imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'na uzanan sürecin ve Kuzey Atlantik İttifakı'nın başlangıcını oluşturmuştur. Ayrıca Brüksel Antlaşması, bugünkü Batı Avrupa Birliğinin temel dokümanıdır²⁸.

26 Ülman, Haluk, "NATO ve Türkiye", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 22, Sayı:4, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968. s. 145.

27 Sarıay, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi, s.74.

28 NATO El Kitabı, Office of Information and Press, Brussels, Belgium,2011, s.29.

Yukarıda kurulma sürecine değindiğimiz Brüksel Pakti, üye ülkeler arasında 50 yıl geçerliliği olan bir dayanışmanın ilk belirtileridir. Nisan 1948'de, ilk toplantısını yapan bu yapılanmaya karşı Sovyet Rusya'nın tepkisi sert olmuştur. Bu birlikteliği dağıtmak için harekete geçen Sovyet Rusya'nın yaptığı ilk icraat, 18 Haziran 1948 tarihinde Batı Berlin'e giden kara trafiğini durdurmak olmuştur.

Bununla da yetinmeyen Sovyetler, 10 Temmuz'da Batı Berlin ile Batı Almanya arasındaki tüm geçiş yollarını kapatacak kadar ileri gitmiştir. Tarihte bu olay "Berlin Ablukası" olarak yerini almıştır²⁹. Fakat Sovyet Rusya'nın bu hamlesine karşı müttefik devletler başarılı bir hava köprüsü trafiği ile Batı Berlin'i ikmalî başarmış ve Sovyet Rusya'nın çabalarını boşa çıkarmışlardır. Aslında müttefiklerin bu başarılı dirençleri hiç şüphesiz hem Sovyet Rusya'yı büyük hayal kırıklığına uğratmış hem de ABD'yi yanlarına çekmede önemli bir avantaj yakalamalarına neden olmuştur.

Brüksel Antlaşması, Batı Avrupa'da devam eden Sovyet Rusya tehdidine karşı kurulmuş bir pakttir. Fakat Sovyet Rusya tepkilerini yumuşatmaya yönelik olarak anlaşma metninin içinde, Almanya'nın yeni bir saldırı politikası koşması ihtimaline karşı tedbirlerin alınmasından bahsedilmiştir. Batı Avrupa devletlerinin bu tedbirli çalışmalarına rağmen bu birlikteliğin olası bir Sovyet Rusya tehdidi karşısında yeterince direnç gösteremeyeceği kuşkusuz bir gerçektir. Bundan dolayı, Brüksel'de oluşturulan bu birlikteliğin içine dünyada nükleer silahı tekelinde bulunduran yegâne güç olan ABD'nin derhal dâhil edilmesi gerekmektedir³⁰.

Bir taraftan Brüksel Pakti üyelerinin ABD ile askeri ittifak arayışları sürerken diğer taraftan da ABD'nin Sovyet Rusya'ya olan güveninin gittikçe azaldığını söyleyebiliriz. Özellikle 1948 yılı ABD'nin, Sovyet Rusya politikasını tekrar gözden geçirmesi gerektiğine inandığı olaylara sahne olmuştur. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, gerek Sovyet Rusya'nın Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nda sahip olduğu veto hakkını sık kullanması gerekse komünizm perdesi arkasında dünyanın birçok ülkesinde yayılma tehlikesi, gerekse de atom bombası yapma çalışmalarının son aşamalara gelmesi ABD'nin acil müdahale etme fikrine yönelmesine neden olmuştur.

ABD'nin Sovyet Rusya politikasında değişiklikler yaparak Sovyet Rusya'ya karşı oluşumların içinde bulunmasına neden olan yukarıda sıraladığımız nedenlerden en önemlisi, Sovyet Rusya'nın atom bombası yapabilme ihtimalidir. Aslında bu ihtimalin hiç de uzak olmayan bir tarihte gerçekleşebileceği bilinen bir

29 Ali Halil, Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s.110.

30 Karakaş, Türk Amerikan Siyasi İlişkileri, s.342.

gerçekti ve ABD'nin böyle bir ihtimale karşı acil bir hamle yapması gerekmektedir; çünkü Sovyet Rusya'nın atom tekeline ABD ile paylaşması demek, ABD'nin bu gücü artık kullanamaması demektir. Nitekim karşılığında onlara karşı bu gücü kullanma ihtimali olan bir devlet vardı. O zaman ülkeler, atom öncesi dengelere geri dönecekti. Bu dengelerde de asıl belirleyici olan güç kuvvetli bir kara ordusudur ki bu gücü de elinde bulunduran devlet Sovyet Rusya'dır. Sovyet Rusya bu güçlü ve kalabalık orduları ile hem Avrupa'ya hem de ABD'ye karşı ciddi bir tehlike olarak ortaya çıkacaktır³¹.

Tüm bu gelişmelerin ışığında ABD Dışişleri yetkilileri, Senatör Vandenberg ile birlikte Nisan 1948'de, Kuzey Atlantik'in savunulması ile ilgili bir takım görüşmelere başlamışlardır. ABD'de bu görüşmelerin başlamasından kısa bir süre sonra, Kanada Dışişleri Bakanı ilk defa Brüksel Paketi'nin, ABD ve Kanada'yı da içine alacak şekilde genişletilerek bir Atlantik Bölgesi İttifakı oluşturma fikrini ileri sürmüştür. 4 Mayıs 1948 tarihinde de Brüksel Paketi mensupları, askeri planlarını ABD hükümetine sunarak bir komisyon kurduklarını kamuoyuna açıklamışlardır.

ABD yönetimi bir ittifak ile Kanada ve Batı Avrupa ülkelerine bağlanmaya karar vermişse de bu birlikteliği sağlayacak yasal bir dayanakları yoktu. Hukuki dayanak oluşturmak amacıyla, Senatör Vandenberg bir tasarı hazırlamıştır. Bu tasarıda, ABD Cumhurbaşkanı'na, ABD'nin güvenliğini ilgilendiren ve karşılıklı yardıma dayanan "bölgesel ve diğer ortak antlaşmalara" katılma yetkisinin verilmesini istemiştir. Senatör Vandenberg'in hazırladığı tasarı 11 Haziran 1948 tarihinde ABD Kongresinde kabul edilmiş ve bu tasarıya da tasarı mimarı olan Vandenberg'in adı verilerek Vandenberg Tasarısı denmiştir³². Tasarı ile birlikte ABD'nin Avrupa ile beraber ortak bir pakta girmesinin önü açılmıştır; fakat ABD'nin uzun yıllardır takip ettiği Avrupa'nın içişlerine karışmama politikası ise son bulmuştur.

ABD'nin dış politikasında yaptığı bu köklü değişiklikten sonra Batı Avrupa Birliği oluşumunu daha kapsamlı ve güçlü bir hale getirmek amacıyla 6 Temmuz 1948 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı ile Kanada ve Batı Birliğine dâhil devletlerin büyükelçileri arasında Kuzey Atlantik Paketi'nin görüşmeleri başlamıştır. Bu görüşmeler sonucunda Ekim 1948'de paktın esasları konusunda görüş birliğine varıldığı ilan edilmiştir. Daha sonra mevcut devletler 15 Mart 1949 tarihinde aralarına Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz'i de katmış, 18 Mart 1949'da da antlaşma metnini kamuoyuna açıklamışlardır. Nihayetinde, 4 Nisan 1949 tarihinde, mevcut 12 devlet kısa adı NATO (North Atlantic Treaty Organi-

31 Ülman, NATO ve Türkiye, s.146.

32 Sarıay, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi, s. 75.

zation) olan Kuzey Atlantik İttifakını kurmuşlardır³³. Hazırlanan bu antlaşma 24 Ağustos 1949 tarihinde da yürürlüğe girmiştir¹⁶⁴.

1.3. Türkiye'nin NATO'ya Giriş Denemeleri

II. Dünya Savaşı sonrası dünya barışının sağlanacağı beklenirken tekrardan ülkeler arasında bloklaşma yarışına gidilmesi, diğer ülkeler gibi Türkiye'yi de tedirgin etmiştir. Türkiye, savaş sonrası şiddetini arttıran Sovyet Rusya tehlikesi karşısında doğal olarak yüzünü diğer bloğa yani ABD cephesine çevirmiştir. Türkiye'nin amacı ABD'ye yaklaşarak yardım almak, aldığı yardımlar ile ordusunu revize etmek ve Batılı devletlerin oluşturduğu uluslararası kuruluşlara girmek olmuştur³⁴.

Türkiye aslında daha önce de değindiğimiz gibi II. Dünya Savaşı'ndan önce Batılı devletler ile münasebetlerini geliştirmiştir. Daha 1939 yılında Fransa ve İngiltere ile bir dostluk anlaşması imzalamıştır. Fakat savaş sırasındaki tarafsızlık politikası, Türkiye'yi savaş sonrasında bir süre sıkıntıya sokmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin tarihten gelen Avrupa'da egemenlik siyasetinden yaşadığı ekonomik sıkıntılardan dolayı vazgeçmesi, Sovyet Rusya'nın Almanya ve Japonya'dan boşalan alanlarda hâkimiyet kurma gayesi, Sovyet Rusya'nın büyük bir kara ordusunu hazırda bekletmesi, ABD'nin bu durumu görerek uzun süredir devam eden Avrupa siyasetine karışmama siyasetinden vazgeçmesi yaşanan temel olaylardır. Öte yandan, II. Dünya Savaşı sonrasında galip devletlerin oluşturmaya çalıştıkları yenedünya düzeninde yer bulma amacıyla olan Türkiye, bilindiği gibi 1945 yılında San Francisco Konferansı'na katılarak bir yandan Sovyet Rusya'nın başını çektiği komünist bloğa karşı demokrasi cephesinde yer almış, diğer yandan da iç ve dış politikasına uzun yıllar boyunca yön verecek uluslararası bir kuruluş olan Birleşmiş Milletlere üye olmuştur³⁵. Bunun ardından Sovyet Rusya yayılmacılığı karşısında ABD öncülüğünde Batı ülkelerinin 1949'da kurdukları Kuzey Atlantik Paktı'na üye olmak için Türk devlet adamlarının yoğun girişimleri olmuştur. Bir anlamda, tek partili siyasal iktidar döneminden çok partili sisteme geçiş yıllarının en önemli dış gündem maddeler-

33 Sarıay, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi s. 76. 164 Oran, Türk Dış Politikası, s.543.

34 Nevin, Balta, Türkiye'nin Dış Politikası 1950-1980, Lazer Yayınları, Ankara 2005, s.33.

35 Sait Dinç, "Atatürk Sonrası Türkiye'de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış (1938-1965)", http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_sonrasi_ic_ve_dis_gelismelere_bakis.pdf ERT: 15.05.2016; Bu sürecin ayrıntılı bir anlatımı için bkz. Resul Babaoğlu, "İngiliz Belgelerinde Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri", Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.10 (2017), ss. 371-402.

rinden biri olan NATO'ya üyelik çalışmaları, Türk dış politikasının sözü edilen dönemdeki sürekliliğini de ortaya koymuştur.

1.3.1. CHP Döneminde NATO'ya Üyelik Girişimleri

CHP döneminde, henüz NATO kurulmadan önce bile ABD'ye, doğal olarak Batı Bloğuna resmi bir ittifakla bağlanmanın amaçlandığı gözlenmiştir. Nitekim Hasan Saka hükümeti döneminde Dışişleri Bakanı olan Necmettin Sadak, ABD Deniz Filosunun İstanbul seyahati sırasında henüz 1948 yılında, Türk hükümetinin şimdiden, ABD açısından hukuken mümkün olması durumunda, bu ilişkileri bir ittifak ile daha etkili ve resmi bir şekilde somutlaştırmak istediğini belirtmiştir. Necmettin Sadak'ın bu teklifine karşın ABD Dışişleri Bakanı Marshall, ABD'nin zaten Türkiye'ye yardım ettiğini, ancak resmi bir ittifakın ABD'nin bütün dış politikasının ve diğer bütün ülkeler ile ilişkilerinin gözden geçirilmesine neden olacağını dile getirerek bu teklifi uygun bulmamıştır³⁶.

ABD Hükümetinden umduğunu bulamayan CHP yönetimi, çareyi bir Akdeniz Paktı kurarak bölgedeki Avrupa ülkeleri ile işbirliği kurma girişimlerinde aramıştır. Bu amaç doğrultusunda Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı toplantısına katılmak üzere Londra ve Paris'e hareket etmeden önce Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak verdiği demeçte, Türkiye belirli bir coğrafi alanı savunmak maksadıyla kurulan Atlantik Antlaşması'na katılmayacak ise Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere'yi kapsayan bir Akdeniz Paktı kurulması düşüncesini dile getirmiştir³⁷. Daha sonra Sadak, İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları ile bir toplantı yapmış ve toplantı sonrası yaptığı değerlendirmede, Avrupa'da barışın yalnız kıtada korunamayacağını bu nedenle Atlantik savunma sisteminin Akdeniz'de kurulacak farklı bir savunma sistemi ile tamamlanması olanaklarının araştırıldığını dile getirmiştir³⁸.

Türkiye cephesinde bu olaylar cereyan ederken, Kuzey Atlantik Paktı metninin Şubat 1949'da yayınlanması ve İtalya ile Fransa'ya bağlı Cezayir'in kuzey kıyılarının ittifak içine alınacağını belli olması üzerine Türkiye'nin bahane edilerek dâhil edilmediği "sınırlı coğrafi alan" tezi çürümüştür³⁹. Bu durum gerek Türk hükümeti tarafından gerekse kamuoyu tarafından yoğun olarak eleştirilmiştir. Aslında Cezayir eğer dâhil edilmese idi belki de bu yoğun eleştiriler olmayacaktı; fakat hem sınırlı alanı kapsıyoruz diyerek Türkiye'yi reddetmek hem de alanın dışında bulunan Cezayir'i bu pakta dâhil etmek eleştirileri haklı hale getirmiştir.

36 Sander, Türk Amerikan İlişkileri, s.68.

37 Oran, Türk Dış Politikası, s.545.

38 Sander, Türk Amerikan İlişkileri s.68.

39 Sarıay, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi, s.79.

Sadak, İngiltere seyahati sırasında umduğunu bulamayınca daha önce yaptığı gibi ABD ile temasa geçmiştir. Sadak, bu sefer Washington'a gitmiş ve burada ABD Dışişleri Bakanı Acheson ile görüşmüştür. Bu görüşmelerde Sadak, Atlantik Paktının kuruluş gayesine saygı duyduğunu, sınırlı bir coğrafyayı içine alan bir birliklilik amacı ile kurulmuşsa eğer, bu pakta üye olmak istemede ısrarcı olmayacağını dile getirdikten sonra tedirginliklerine değinmiştir. Sadak'ın ve Türk kamuoyunun eleştirileri: Kuzey Atlantik bölgesinin korunması amacıyla oluşturulan bu pakta İtalya gibi bölgeye uzak olan bir ülkenin dâhil edilmesidir. Türkiye'yi coğrafi konumundan dolayı ret edip İtalya'yı pakta dâhil etmek Türk politikacılarını halka karşı zor durumda bırakmış ayrıca Türk kamuoyunda tedirginliğe yol açmıştır. Mevcut durum, Avrupa ülkeleri içinde Sovyet Rusya tehdidini en derin hissedenden olası Sovyet Rusya saldırısı ihtimaline en açık olan Türkiye'nin terk edildiği, Batılı devletlerin güvenlikle ilgili planlamalarının dışında bırakıldığı izlenimini vermiştir. Türkiye'deki diğer bir endişe kaynağı ise, ABD'nin bu hamleden sonra daha da ileriye giderek 1946'dan sonra uyguladığı Türkiye'yi koruma politikasından vazgeçerek yardımları kesmesi ihtimalidir. Eğer ABD yetkililerinin dile getirdikleri gibi ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikası değişmediyse, ABD Hükümetinin Atlantik Paktı'nı Türkiye'yi de içine alacak şekilde genişletmesi veya Türkiye'nin benzer güvenlik garantileri verilen bir Doğu Akdeniz Paktı planlamasına onay verilmesi neden mümkün değildi? Türkiye'nin saldırıya maruz kalması durumunda ABD Hükümeti, Türkiye'yi yalnız bırakmayacağına yönelik bir güvence verebilir miydi? Sadak, son olarak ABD'li mevkidaşına, Türk parlamentosuna ve kamuoyuna ABD seyahatine ilişkin hangi açıklamada bulunacağını kestiremediğini, elinin boş dönmemesi için yardımcı olunmasını takdirle karşılayacağını⁴⁰ söylemiştir.

Acheson, 1946 yılından beri Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerindeki talepleri karşısında Türkiye'ye verilen ABD yardımından bahsetmiş ve Atlantik Paktının kurulmuş olması, Türkiye'nin pakt dışı kalmasının, Başkan ve kendisi için Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün ABD açısından önemsendiği gerçeğini değiştirmedini ifade etmiştir. Fakat Acheson, Türkiye ile bir anlaşma metni imzalamaya yanaşmamıştır. Aslında ABD Hükümeti Türkiye'ye özetle verdiklerimiz ile yetin demek istemiştir. Böyle davranmalarına iten asıl neden ise, zaten Türkiye'nin Avrupa ve ABD ile ortak hareket etmekten başka çaresinin olmadığını gözlemlemişlerdir. Bu durumda Türk Hükümeti temsilcileri, ABD'den hiçbir kazanım elde etmeden dönmüşlerdi. ABD'nin Türkiye'ye resmi taahhüde dayalı bir güvenlik teminatı vermesi, Acheson'un da dile getirdiği gibi dünyadaki

40 Karakaş, Türk Amerikan Siyasi İlişkileri, s.367.

konjonktürel gelişmelere bağlıydı. Böyle bir gelişme de Kore Savaşı'nın başlamasına kadar ortaya çıkmamıştır⁴¹.

Dışişleri Bakanı'nın ABD'den eli boş dönmesi CHP Hükümetini ülke kamuoyunda ve mecliste zor durumda bırakmıştır. Nitekim hükümet temsilcilerinin bu tarihlerde verdikleri demeçlerde, Atlantik Paketi'ne girmek gibi bir arayışlarının olmadığına vurgu yaparak muhalefeti yatıştırmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Nitekim bu tarihlerde dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay 30 Nisan 1949 tarihinde Tan gazetesinden Ali Naci Karacan'a bir demeç vermiş ve şu açıklamalarda bulunmuştu: *"Atlantik Paketi'ne girmek hususunda biz bidadetten beri pek hevesli davranmadık, mutlaka Atlantik Paketi'ne girelim diye bir teşebbüste bulunmadık. Çünkü böyle bir pakta girmenin bizim için ameli bir faydası yoktu. Başka bir pakt yapmakta bugün için mümkün değildir. Bununla beraber, bugünkü vaziyetimiz, böyle bir pakt içinde bulunmaktan daha sağlamdır. Bize bir takım mükellefiyetler yükleyecek bir pakt içine girmekten daha emniyet verici bir vaziyette bulunuyoruz"*⁴².

Günaltay'ın konuşmasına yakın bir konuşmayı da 15 Mayıs 1949 tarihinde TBMM'de, Necmettin Sadak yapmıştır. Sadak konuşmasında, ABD'ye Türkiye'yi pakta dâhil etmelerini istemek için gitmediğini dile getirmiştir. Bunun üzerine Millet Partisi Afyon Milletvekili Sadık Aldoğan, Sadak'a ABD'ye hangi maksatla gittiğini ve hükümetin takip ettiği siyasetin ne olduğunu sormuştur. Sadak ilk soruyu yanıtsız bırakarak ikinci soruya şöyle cevap vermiştir: *"Dış siyasetimizin temeli Atatürk'ün koyduğu Yurtta sulh, cihanda sulh vecizesidir. Dış siyasetimizin esası milletlerin hürriyet ve istiklallerine riayetkâr olan devletler ile aynı safta bulunmaktır. Şuan ki dış siyasetimiz, demokrasi, istiklal ve hürriyet safında bulunan milletlerin ve insanların hak ve hürriyetleri için mücadele eden büyük demokrasi safındaki devletler ile beraber bulunmaktır"*⁴³.

Gerek Günaltay'ın gerekse Sadak'ın demeçleri ortamı yatıştırmamış, aksine muhalefetin eleştirileri devam etmiştir. Basında da hükümete eleştiriler devam etmiştir. Örneğin 11 Mart 1949 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Türkiye'nin bu konudaki kaygılarını Abidin Daver şöyle dile getirmiştir: *"...Bugünkü şartlar altında bir Bolşevik tehlikesi göz önüne alındığında en önemli yerlerden biri Türkiye ve Yunanistan üzerinden Akdeniz'e inen yoldur. Batılı dostlarımız, bölgesel bir ittifak yaparak Kuzey ve Batı Avrupa saldırı istikametini kapadıkları, fakat*

41 Karakaş, Türk Amerikan Siyasi İlişkileri, s.368.

42 Tan Gazetesi, 30 Nisan 1949.

43 T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 11. 5. 1949, Dönem: VIII, C. 19, Toplantı:3, Birleşim 84, s.304,307-309.

Akdeniz yolunu açık bıraktıkları takdirde, Sovyetlerin bu açık yolu tercih ve bil-hassa Türkiye'yi daha ziyade tazyik ve tehdit etmesi gayet doğaldır ...” Bu durum karşısında alınacak tedbir ise bir Akdeniz Savunma Paketi kurulması veyahut da bir beyanname ile Türkiye ve Yunanistan'ın istiklallerini garanti etmektir...⁴⁴.

CHP hükümet temsilcilerinin tüm açıklamalarına rağmen Türk hükümeti, kamuoyundan aldığı eleştirilerden de kaynaklanan nedenlerden dolayı Batı ile bir şekilde ittifak kurma girişimlerine devam etmiştir. Bu doğrultuda 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile imzaladığı üçlü ittifak anlaşmasına ABD'yi de dâhil etme girişiminde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır. Daha sonra tekrar Akdeniz Paketi fikri perspektifinde çalışmalarını sürdürmüştür. Ankara Hükümeti'nin bu seferki taktiği, Akdeniz'in güçlü ve NATO üyesi devleti olan İtalya ile dostluk anlaşması imzalayarak Akdeniz savunma sistemi için bir temel oluşturmak ve Batı ülkelerinin dikkatini, boş bıraktıkları Akdeniz sahasına çekmekti. Bu amaç doğrultusunda 24 Mart 1950 tarihinde Türkiye-İtalya Dostluk, Sulh ve Adli Uzlaşma Antlaşmasını imzalamıştır. Bu dostluk anlaşmasının imzalanmasından kısa bir süre önce de Sadak, ABD, Fransa, İngiltere ve Türkiye'yi bir araya getirecek bir Akdeniz İttifakının gerekliliğini tekrar dile getirmiştir.⁴⁵. Türkiye'nin bu girişimi de başarılı olamamış, ABD'nin ve İngiltere'nin dikkatini çekememiştir.

Yaşanan tüm bu gelişmeler sonucunda CHP Hükümeti istediğini alamamış olsa da genel seçimlere üç gün kala bir kez daha adım atarak 11 Mayıs 1950 tarihinde NATO'ya girmek için resmen başvuru yapmış; fakat hükümetin, ABD, İngiliz ve Fransız Dışişleri bakanlarının yapacakları görüşmeden hemen öncesinde yaptığı bu başvurudan da bir sonuç alınamamıştır. Bu başvuruyu tek destekleyen ülke İtalya olmuştur, Kanada ve Batı Avrupa ülkeleri Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmamışlardır. ABD ise Türkiye'nin ittifaka alınması konusunda ısrarcı olmamıştır; çünkü paktın Doğu Akdeniz'e kadar genişlemesini kamuoyuna izah edemeyeceğini hesap etmiş ve ABD kamuoyunun buna razı olmayacağını dile getirmiştir.⁴⁶ Türkiye'nin NATO'ya üye olmak için bundan sonra ortaya koyacağı çabalar ise Mayıs 1950 seçimleri sonucunda iktidara geçen Demokrat Parti tarafından sürdürülmüştür⁴⁷.

1.3.2. Demokrat Parti Dönemi NATO'ya Giriş Denemeleri

Türkiye'de dış politikada yoğun yıllar yaşanırken bu tarihlerde iç politikada da milat sayılacak gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim 14 Mayıs 1950 tarihinde yapı-

44 Abidin Daver, “Atlantik Paketi'nin Tekâmülüne Doğru”, Cumhuriyet, 11 Mart 1949.

45 Sander, Türk-Amerikan İlişkileri, s.69.

46 Ülman, “NATO ve Türkiye”, s.149.

47 Karakaş, Türk Amerikan Siyasi İlişkileri, s.372.

lan genel seçimleri Demokrat Parti kazanmış ve ülkede hem 27 yıldır devam eden CHP yönetimi son bulmuş hem de Türkiye, bir daha geri dönülmek üzere çok partili demokratik hayata adım atmıştır. Bu seçim sonucunda Demokrat Parti 408 milletvekili ile meclise girmiştir. Seçime katılım oranı da %88.88 gibi yüksek bir oran olmuştur⁴⁸.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile kamuoyunda, yeni hükümetin dış politika konusunda atacağı adımlar merak uyandırmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası CHP Hükümeti, tercihini Batı bloğundan yana kullanmış veya başka alternatifi olmadığını düşündüğünden bu yola girmiştir ve bu yol istikametinde birbirinden önemli adımlar atmıştır. Merak uyandıran ise, Demokrat Parti Hükümetinin bu yoldan devam edip etmeyeceği olmuştur. Kamuoyunun merakla beklediği Demokrat Parti'nin dış politika hedeflerinde, CHP yönetiminin attığı adımlar istikametinde çalışmalar gözlemlenmiştir.

Aslında Demokrat Parti, henüz muhalefette iken bile gerek Truman Doktrini ile hedeflenen askeri yardım antlaşmasının gerekse Marshall yardımı çerçevesindeki Ekonomik İşbirliği Antlaşmasının onaylanmasında olumlu oy vererek ABD ile işbirliğini öngören CHP yönetimine dış politika konularında destek verdiğini göstermiştir. Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin akabinde ziyaretine gelen İsmet İnönü'ye iade-i ziyaretinde dış politika konusu gündeme gelmiş ve bu konuda Bayar, fikir birliği çerçevesinde Türkiye'nin güvenliği için NATO'ya girmesinin gerekli olduğu fikrini İnönü ile paylaşmıştır. İnönü ile yapılan bu görüşmelerden sonra Cumhurbaşkanı Bayar Bakanlar Kurulu'nu Çankaya'da toplamış, Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün konuşmasından sonra konuşan Başbakan Adnan Menderes, Türkiye'nin halk iradesine dayanan bir devlet olmasından dolayı demokrasi cephesini temsil eden devletlerin Türkiye'yi NATO'ya almaları gerektiği üzerinde durmuş ve NATO üyeliğine yönelik girişimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır⁴⁹.

Menderes'in konuşmasından da anlaşılacağı üzere, Demokrat Parti dış politikada herhangi bir radikal hamle yapma niyetinde değildi. Nitekim Menderes'in bu görüşünü paylaşan diğer bir önemli siyasetçi de Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü idi. Köprülü, "Son seçimler ışığında II. Dünya Savaşı'ndan beri Batı'ya yönelen dış politikamız, bu yönde daha enerjik bir biçim alacaktır."⁵⁰ demiştir.

48 Mim Kemal Öke, Unutulan Savaş'ın Kronolojisi Kore, 1950-1953, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s.57.

49 Karakaş, Türk Amerikan Siyasi İlişkileri, s.372.

50 Feroz, Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, Hil Yayınevi, İstanbul, 2010, s.499.

Demokrat Parti, yönetimde yukarıda verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi üst kademelerden alt kademelere kadar dış politika konusunda bir görüş birliğinin olduğunu hatta CHP yönetimi ile aynı düşüncede olduklarını dile getirmeleri Demokrat Parti'nin daha kararlı bir dış politika uygulayabilmesine imkân sağlamıştır.

Yeni yönetimi daha hükümeti ilk devraldığı dönemde bile, Batı bloğu ile ortak hareket etmeye iten birçok gelişme yaşanmıştır. Dış politikada yaşanan bu gelişmeler, Demokrat Parti'yi Batı ile bütünleşmeye itmiştir. Bu gelişmelerin en önemlisi ve Türkiye için milat sayılacak gelişme hiç kuşkusuz bu dönemde patlak veren Kore Savaşı'dır. Diğer önemli sayılabilecek gelişmeler ise Sovyet Rusya basınında Türk Boğazları konusunda Sovyet Rusya'nın isteklerinin tazelenmesi ve Bulgaristan'ın Türk asıllı 250.000 kişiyi Türkiye'ye göndereceği tehdidinde bulunması olmuştur⁵¹.

Yukarıda bahsedilen dış politikada yaşanan bu gelişmeler Türk yöneticilerini harekete geçirmiştir. Hükümet, yaşanan bu gelişmeler ışığında Batı bloğu ile ortak hareket etmenin Türkiye'nin yararına olacağına kanaat getirmiş ve bu doğrultuda patlak veren Kore Savaşı sonrasında demokratik ülkelerin galip gelmesi için savaşa katılma kararı alarak Kore'ye asker göndermiştir.

1.4. Türkiye'nin NATO'ya Üye Olması

Türkiye, kurulduğu günden beri girmek için ciddi çabalar harcadığı NATO'ya üyelik sürecini ABD'nin desteği sayesinde başarı ile sonuçlandırmıştır. Yunanistan ile birlikte 18 Şubat 1952 tarihinde resmen NATO üyesi olmuştur⁵². Türkiye'nin NATO'ya üye olması sürdürdüğü dış siyasetin sonucudur. Truman Doktrini, Marshall Planı ve Avrupa Konseyi üyeliklerinin ardından dış politikada yaşanan bu gelişme, Türkiye'nin bir dönem yaşamış olduğu yalnızlığa son vermiştir⁵³.

Türkiye'nin bu pakta üye olmasını sağlayan en önemli gelişme şüphesiz ABD'nin, Türkiye'ye karşı olumlu tutum sergilemeye başlamasıdır⁵⁴. ABD, hem Türkiye'ye karşı olumlu tutum sergilemeye başlamış hem de Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmayan pakta üye diğer ülkeleri ikna etmeye çalışmıştır.

ABD'nin, Avrupa ülkelerinin ve özellikle İngiltere'nin Türkiye'ye karşı tavır değiştirmeleri kendiliğinden oluşan bir süreç olmamıştır. Avrupa ve ABD'yi bu

51 *Sarıay*, Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi, s.86.

52 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 13,18 Şubat 1952, toplantı 2, birleşim 41, s. 313.

53 Sina Akşin, "*Kısa Türkiye Tarihi*", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,2016, s.250.

54 Zafer Gazetesi, 11 Ocak 1952.

tutum değişikliğine yönelten birçok neden vardır. Bu nedenleri kısaca tekrar hatırlayacak olursak: Türk ordusunun Kore Savaşı'nda gösterdiği kahramanlıklar⁵⁵, Türkiye'nin stratejik önemi, Türkiye'nin ordusundan yararlanarak Orta Doğu topraklarında ABD ve İngiliz devletlerinin menfaatlerinin emniyetini sağlamak ve son olarak, yayılcı siyasetinden bir türlü vazgeçmeyen Sovyet Rusya'ya karşı hem Türkiye'yi desteklemek, hem de Türkiye'de kurulacak üsler vasıtasıyla Sovyet Rusya'ya gözdağı vermektir. İngiliz ve ABD hükümetlerinin yukarıda saydığımız gerekçelerle Türkiye'yi NATO'ya alma istekleri diğer üye ülkelere de anlatılmış ve Türkiye'nin NATO'ya girişi sağlanmıştır⁵⁶.

Bir ABD gazetesi olan Newsweek'te yayınlanan "İspanya mı yoksa Türkiye mi daha mühim mevkidedir" adlı makale, Türkiye'nin NATO'ya alınmasının asıl nedenini gözler önüne sermiştir: "...Doğrusu aranırsa Avrupa'nın Akdeniz müdafaası zincirinde asıl eksik halkalar, Türkiye ile Yunanistan'dır. Bu iki Doğu Akdeniz memleketi Sovyet Rusya'nın taarruzuna en müsait bölgesine (Karadeniz ve Hazar Denizi'ne) giden yolun kapısını teşkil etmektedirler. O bölgede ise Sovyet Rusya'nın en zengin petrol, hububat ve sanayi merkezleri bulunmaktadır. Akdeniz'deki en güçlü taarruz kuvveti Amerika'nın Altıncı Filosu ve bu filonun uçaktadır gemileridir. Türkiye ile Yunanistan'daki kara üsleriyle takviye edildikleri takdirde Amerikan Hava Kuvvetleri Sovyet Rusya'nın can alacak noktalarına ağır darbeler indirebilir..."⁵⁷. Yukarıda gördüğümüz ABD'de yayınlanmış makaleden de anlaşıldığı gibi, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın NATO'ya üyeliğinin ABD açısından en önemli nedeni jeopolitik konumlarıdır. Türkiye'nin eşit haklar ile NATO'ya tam üye olması, İngiliz hükümet temsilcilerinin de arzuladığı bir gelişme idi. Nitekim İngiliz Dışişleri Bakanlığı temsilcisinin Zafer gazetesine verdiği demeçte de Türkiye'nin görüşü teyit edilmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanlığı temsilcisi Türkiye'nin NATO'ya eşit haklar ile gireceğini belirtmiştir⁵⁸.

Yoğun diplomatik münasebetlerden sonra, NATO Bakanlar Konseyi'nin 15-20 Eylül 1951 tarihlerinde Ottawa'da yapılan 7. toplantısında, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak alınmasına oybirliği ile karar verilmiştir. Alınan bu önemli karardan sonra Türkiye'nin NATO'ya girişi ve Orta Doğu'nun güvenlik meselelerini görüşmek üzere; ABD, İngiltere ve Fransa genelkurmay başkanları 12 Ekim 1951 tarihinde Türkiye'ye gelmişlerdir. Türk yetkililer ile yapılan görüşmelerde, NATO'nun yapısı, Türkiye'nin içindeki rolü ve uzun bir

55 Burçak, On Yılın Anıları, s.109.

56 Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında...*, s.141.

57 Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ağustos 1951.

58 Zafer Gazetesi, 13 Ocak 1952.

süre tartışma konusu olan hangi komutanlığa bağlanacağı konuları görüşülmüştür. Yapılan müzakereler sonucunda, 15 Ekim tarihinde yayınlanan resmi bildiri- de Türkiye ve Yunanistan'ın derhal ittifaka girmeleri ile Orta Doğu komutanlığı kurulması konularında görüş birliğine varıldığı kamuoyuna duyurulmuştur. Bu gelişme üzerine Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girişini sağlayan ek protokol yayınlanmış ve 22 Ekim'de yürürlüğe girmiştir. Böylelikle, Kuzey Atlantik Antlaşması metni, ittifaka üye devletlerin bir silahlı saldırı karşısında birbirlerine yardımda yükümlü oldukları coğrafi alan içine Türkiye ve Yunanistan'ı da alacak biçimde genişlemiştir⁵⁹.

Türkiye'nin hangi komutanlığa bağlanacağı, uzun süre tartışmalara neden olmuştur. Bu anlaşmazlıkların temelinde İngiltere'nin kendi çıkarlarını düşünen tutumu yatmıştır. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın ordularının İngiliz komutanlığının yetki alanına bağlanmasını istiyordu. Türkiye ise, ordularını NATO'nun bir parçası olarak, bir ABD'li komutanın emri altına sokmak istiyordu. Necmettin Sadak, ABD komutanlığı emri altına girme isteğinin nedenini şöyle belirtmiştir:

*“Atlantik Paktının bir tek müdafaa kuvveti vardır, o da General Eisenhower emrindeki Avrupa ordularıdır. Bu kuvvetin hududu Yunanistan'da bitiyor ve Türkiye Eisenhower kumandası dışında bırakılıyor. Bu demektir ki, Türkiye tecavüze uğradığı takdirde Eisenhower kuvvetleri olaya karışmayacaklar. Hâlbuki General Eisenhower bölgesi tecavüze uğrarsa Türkiye orduları harekete geçeceklerdir. Yani Türkiye kendi aleyhine Atlantik Paktı hudutları dışında ve gene kendi aleyhine Atlantik hudutları içinde bırakılıyor. Türkiye Eisenhower kumanda hududu dışında kalmayı kabul edemez.”*⁶⁰

Uzun süren tartışmaların sonunda Fransa'nın ortaya atmış olduğu teklifler tarafından kabul edilmiştir. Teklife göre Yunan ve Türk kara kuvvetleri Güney Avrupa Kuvvetleri Komutanlığının emri altına konmuş, deniz kuvvetlerinin ise kurulması planlanan Ortadoğu Komutanlığı'na bağlanması kararlaştırılmıştır. Bu sıkıntı 1951 yılının Ekim ayında Mısır'ın Ortadoğu komutanlığına katılmayacağını açıklaması üzerine tam olarak çözüme kavuşmuştur⁶¹. Arap ülkelerinin bu projeye olan ilgisizliği neticesinde Ortadoğu Komutanlığı düşüncesi 1953 yılına ertelenmiştir⁶². 18 Şubat 1952 tarihinde de TBMM tarafından “Kuzey Atlantik

59 Sarıay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s. 96.

60 *Ayın Tarihi*, No.215, Ekim 1951, s.100.

61 Sander, *Türk Amerikan İlişkileri*, s.81.

62 Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar, Belgeler (1945-1952)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.299.

Antlaşmasına Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasına Dair Kanun Tasarısı'nın, katılımcı 410 milletvekilinin 409'unun lehte, 1 milletvekilinin de çekimser oyu ile onaylanması üzerine, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği resmi olarak yürürlüğe girmiştir⁶³. Çekimser oy kullanan, Seyhan bağımsız milletvekili Dr. Cezmi Türk kullanmıştır⁶⁴. O dönemdeki gazete haberlerinde oylamaya katılan milletvekili sayısı 404 olarak belirtilmiştir⁶⁵. Daha sonra Türkiye NATO Konseyi'nin 20-25 Şubat 1952'de yaptığı Lizbon toplantısına tam üye olarak katılmıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girişini ABD Senatosu 29 Ocak 1952 tarihinde kabul etmiştir⁶⁶.

Nihayetinde, Türkiye'nin uzun dönemden beri istediği üyelik gerçekleşmiştir. Üyelik gerçekleştikten sonra Türkiye, NATO'nun kullanması için topraklarında arazi de tesis etmiştir⁶⁷. Ayrıca Bakanlar Kurulu kararı ile Milli Savunma Bakanlığı bütçesinden de NATO'nun icap ettiği tüm masraflar için de ödenek tahsis edilmiştir.⁶⁸

Türkiye'nin bu pakta üyeliğinin yankıları da hiç şüphesiz ki büyük olmuştur. Nitekim Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden hemen sonra 23 Nisan 1952 tarihinde NATO Teşkilatı Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Saunders, Hava Kuvvetleri'nin misafiri olarak bir takım görüşmelerde bulunmak üzere Türkiye'yi ziyaret etmiştir⁶⁹. Bu görüşmeden sonra da 15 Aralık 1952 tarihinde Paris'te toplanacak NATO Konsey çalışmalarına katılmak üzere Türkiye'yi temsilen Bakanlar Kurulu kararı ile Fuad Köprülü başkanlığında bir heyet Paris'e gönderilmiştir.⁷⁰ Türkiye'nin pakta üyeliği sonrası Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti'nin Üçüncü Büyük Kongresinde yaptığı değerlendirmede şunları söylemiştir:

“Atlantik Paktı... Sadece askeri ve siyasi bir topluluk değil, bir medeniyet topluluğu, bir demokrat milletler topluluğudur... Memleketin ve milletin emniyetini sağlayacak böyle bir neticenin elde edilmesinden dolayı ne kadar memnun olsak yeridir... Atlantik Paktı Türkiye'nin bütün topraklarına şamildir. Başka türlü olamazdı”⁷¹.

63 T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 18. 02. 1952, Dönem: IX, C. 13, Toplantı:2 Birleşim 41, s.343.

64 Burçak, *On Yılın Anıları*, s.116.

65 *Milliyet Gazetesi*, 19 Şubat 1952.

66 Sander, *Türk Amerikan İlişkileri*, s.81.

67 BCA, Fon No: 030_18_01_02_130_90_4.

68 BCA, Fon No: 030_18_01_02_130_73_18.

69 BCA, Fon No: 030-0-001-000-000-35-216-2-1.

70 BCA, Fon No: 030-18-01-02-130-92-17.

71 Konuşmanın metni için bkz Ayın Tarihi No.215, (Ekim 1951), s.60.

Köprülü'nün açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Pakta üyelik ne devlet adamları ne de halk tarafından Türkiye'de sadece bir ittifak antlaşması olarak algılanmıştır. Türkiye'nin Atlantik Pakta'na kabulü demek hem Türkiye'nin korktuğu Avrupa'dan izole korkusunu yenmiş hem de Türkiye'nin kendini bir Avrupa Devleti olarak algılamasına neden olmuştur.

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği hiç şüphesiz ki Demokrat Parti Hükümetine özellikle iç siyasette bir saygınlık kazandırmıştır. Fakat bununla birlikte bu üyelik, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile olan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Nitekim 3 Kasım 1951 tarihinde Türkiye, Sovyet Rusya'dan Türkiye'nin NATO'ya girişini protesto eden bir nota alacaktır. Bu notada şunlar belirtilmiştir: “*Bu koşullarda; Türkiye'nin, Atlantik ile hiçbir bağlantısı olmayan bir ülkenin, Atlantik bloğuna katılmaya davet edilmesi, emperyalist devletlerin SSCB sınırlarında saldırgan amaçlı askeri üsler kurmak için Türkiye topraklarında yararlanma arzularından başka hiçbir şeyin göstergesi olamayacağı oldukça açıktır*”⁷². Türkiye, Sovyet Rusya'nın bu iddialarını temelsiz bularak reddetmiştir. Aslında Türkiye'yi Atlantik Pakta'nın kapısını aşındırmaya iten temel sebep Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerine uyguladığı politikadır. Daha önce de ele aldığımız gibi Türkiye, bu dönemde Sovyet Rusya'dan, ulusal bağımsızlığını tehlikeye düşürecek tehditler almıştır.

Birinci notadan sonra Sovyet Rusya'dan 30 Kasım tarihinde ikinci bir nota daha gelmiş ve ondan sonra da bu konu kapanmıştır. Aslında Demokrat Parti Hükümeti, kuzey komşuları ile aralarındaki ilişkilerin soğukluğundan memnun idiler. Çünkü müttefiki olan ABD ile Sovyet Rusya arasında bir soğuk savaş mevcut idi. Sovyet Rusya, lideri Stalin'in ölümünden sonra Türkiye ile olan ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. Nitekim 30 Mayıs 1953 tarihinde Sovyet Rusya'dan Türkiye'ye verilen notada, 1945 yılında fesih edilen Dostluk Anlaşmasının yenilenmesini ve bununla birlikte Moskova, Kars ve Ardahan ile ilgili bütün isteklerinden ve Boğazların ortak savunulması isteklerinden vazgeçtiklerini belirtmişlerdir. Bu notaya 18 Temmuzda Türkiye'nin verdiği yanıt ise son derece soğuk ve kısa olmuştur. Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini tehlikeye düşürebilecek herhangi bir adım atmaya istekli hiçbir CHP'li ya da Demokrat Partili vekil yoktu. Türkiye hükümeti soğuk savaşta katı ABD tutumundan yana olmuştu ve Washington bundan vazgeçtikten sonra bile Türkiye bu katılımı terk etmek istememiştir²⁵⁵.

Türkiye'nin, dış politikada duygusallıktan uzak realist bir politika takip etmeye başlaması, Kıbrıs Sorununda yaşadığı hayal kırıklığından sonrasına dayanmaktadır. Kıbrıs Sorunu ortaya çıkana dek Türkiye'nin dış politikasında duygusallığın ön planda oluşunu gözlemleyebilmekteyiz. Hatta Türkiye bu dönemde

72 Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s.502.

Amerika'dan çok Amerikacı idi diyebiliriz. Türkiye'nin bu ABD yanlısı tutumu Türkiye'nin özellikle Ortadoğu'da diğer Müslüman ülkeler ile olan bağlarının zayıflamasına neden olmuştur. Daha önceki bölümlerde ele aldığımız İsrail devleti sorunu gibi sıkıntılarda dönemde Türkiye, diğer Müslüman ülkeler ile fikir ayrılıklarına girmiştir. Türkiye, başta Kıbrıs meselesi olmak üzere önüne gelen siyasi sorunlarını sadece NATO içerisinde kalarak çözemeyeceğini anlamış ve bu dönemden itibaren çok yönlü bir politika takip etmeye başlamıştır. Yani ülkeler ile duygusallıktan uzak realist ilişkiler kurma çabaları içine girmiştir. Türkiye'nin özellikle 1960'lı yıllarda uygulamaya çalıştığı bu politikası sonucunda bu tarihlerde Türk-Sovyet ilişkileri normale dönmeye başlamıştır⁷³.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı döneminde Türk dış politikasını yönlendiren temel etkenler, milli çıkarlar ve ulusal güvenlik endişesi olmuştur. Mihver Devletleri ile Müttefikler arasında uygulanan denge siyaseti, savaşın sona erdiği 1945 yılının Şubat ayına kadar sürmüştür. Almanya'ya savaş ilan edilmesi ve Türkiye'nin galip devletler arasında sayılması, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın kurucu üyeleri arasında yer almasını sağlamıştır. Bu süreçte başlayan yeni dünya düzenini şekillendirme arayışları Türkiye'nin dış politikada inisiyatif alma kararını tetiklemiştir. Aynı döneme denk gelen ve Sovyet Rusya'nın Türkiye aleyhine gelişen yayılmacı siyaseti Türkiye'nin güvenlik endişesiyle hareket etmesine yol açmış ve ölçsüz bir şekilde ABD ile ittifak kurma arzusunu doğurmuştur. Savaş sonrası dünyada şekillenen iki kutuplu ortamda (komünist ve liberal Batı) tercihini liberal dünyadan yana koyan Türkiye, Batıya adapte olmaya çalışmıştır. Bu süreçte Türk devlet adamlarını motive eden temel tarihsel etkenler, 19. yüzyıldaki modernleşme hareketlerinin temel kaynağının batılı ülkeler olması ve Osmanlı Devleti'nin sınıfsız bir toplumsal düzene sahip oluşuydu. Dolayısıyla bu temeller üzerine hareket eden Türk devlet adamları, Sovyet Rusya karşısında sağlam tarihsel dayanaklar bulmakta güçlük yaşamamışlardır.

ABD'nin Doğu Avrupa'yı kontrol etme ve Sovyet Rusya'yı çerçeveleme politikası bağlamında Yunanistan ile birlikte Türkiye'nin de güvenlik sistemine dâhil edilmesinin gerekliliği gündeme gelmiştir. Ancak, Türkiye'nin Yunanistan gibi savaşın yıkıcı etkileriyle yüzleşmemiş olması ve bu nedenle ABD kamuoyunda ortaya çıkan Türkiye karşıtı kampanya Türkiye'nin NATO üyeliğini güçleştiren etkiler yaratmıştır. Yani savaş döneminde faydasını gördüğü savaş dışı kalma gayretleri, Türkiye'yi savaş sonrasında birtakım sıkıntılara sokmuştur. Buna rağmen dönemin Türk devlet adamlarının yoğun girişimleri, ABD'nin Ortadoğu'da müt-

73 Sarıay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi*, s.100.

tefîk elde etme hususundaki politikası ve Kore'ye Türkiye'nin asker göndermesi Türkiye'nin NATO üyeliğinin önünü açmıştır. Bu anlamda Türkiye'nin NATO'ya üye olarak kabul edilmesi iki taraflı bir zaruretın sonucudur. Aynı zamanda diplomatik bir başarıdır.

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonra da devam eden süreç farklı boyutlara ulaşmıştır. Üyelik öncesi başlayan Amerika'ya yakınlaşma süreci üyelik sonrası dozunu arttırarak devam etmiştir. Hatta Türkiye'nin bu tutumu dış politikada tarafsız ve özgün bir tutum takınmasını engelleyerek tarihsel kökenleri ile bağlarını zedelemesine neden olacaktır. Türkiye'nin takındığı bu romantik tutum dış politikada Kıbrıs meselesinde Amerika ile ters düşmesine kadar devam edecektir. Bu dönemde gerçekliği görececek olan Türkiye için geçen süre dış politikada bazı onarılamayacak hatalar yapmasına neden olmuştur.

KAYNAKLAR

1. RESMİ KAYITLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Fon No: 030-0-001-000-000-35-216-2-1.

Fon No: 030-18-01-02-130-92-17.

Fon No: 030-18-01-02-130-73-18.

Fon No: 030-18-01-02-130-90-4.

Meclis Tutanakları

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C:19, 11 Mayıs 1949, Toplantı:3, Birleşim 84, s.304,307-309.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C:13,18 Şubat 1952, Toplantı:2 Birleşim 41, s.343.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C.13, 18 Şubat 1952, Toplantı:2, 41. Birleşim, s. 313.

II. SÜRELİ YAYINLAR

Aydın Tarihi, No:215, Ekim 1951.

Cumhuriyet Gazetesi,11 Mart 1949.

Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ağustos 1951.

Milliyet Gazetesi, 19 Şubat 1952.

Tan Gazetesi, 30 Nisan 1949.

Zafer Gazetesi,11 Ocak 1952

Zafer Gazetesi,13 Ocak 1952.

III. KİTAPLAR

- Akalın, Cüneyt, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar, Belgeler (1945-1952)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.
- Akın, Rıdvan, *Türk Siyasal Tarihi, 1908-2000*, XII Levha Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
- Armaoğlu, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Cilt:1 Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993.
- Atabey, Figen, *1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Sabalta, Nevin, *Türkiye'nin Dış Politikası 1950-1980*, Lazer Yayınları, Ankara 2005.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- Burçak, Rıfki Salim, *On Yılın Anıları 1950-1960*, Nurel Matbaacılık, Ankara, 1998.
- Feroz, Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Fırat, Melek, Yunanistan'la İlişkiler, Baskın Oran (Edt.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşında Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 1919-1980.
- Gönlübol, Mehmet vd. *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.
- Gürel, Şükrü S. *Türk Dış Politikası (1919-1945)*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 2, İletişim Yayınları, s. 534.
- Halil, Ali, *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968.
- Karakaş, Nuri, *Türk Amerikan Siyasi İlişkiler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013.
- Liebmann, George W. *Diplomacy Between the Wars, Five Diplomats and the Shaping of the Modern World*, I.B. Tauris, London&New York, 2008.
- Nato el Kitabı*, Office of Information and Press, Brussels, Belgium, 2011.
- Öke, Mim Kemal, *Unutulan Savaş'ın Kronolojisi Kore, 1950-1953*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.
- Sander, Oral; *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.
- Saray, Mehmet; *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.
- Sarıay, Yusuf; *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1988.
- Şemsutdinov, A. – BAGİROV, Y.A. *Bir Karagün Dostluğu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*, Bilim Yayınları, İstanbul, (t.y.).
- Ülman, A. Haluk; *NATO ve Türkiye*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968.
- William, Hale, *Türk dış Politikası 1774-2000*, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.

IV. MAKALELER

- Acun, Fatma, “Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne: Değişme ve Süreklilik”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı*, (Ekim 1999), ss.155-167.
- Armaoğlu, Fahir, “Sovyet Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı (1945-1948)”, *A.Ü.S.B.F.D. C. 4*, Ankara, 1949, s.417-418.
- Atabey, Figen, Türk-İngiliz Siyasi İlişkileri (1936-1939), *History Studies*, ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print) Volume 7 Issue 1, A Tribute to Prof. Dr. İbrahim GÜLER, p. 25-45, March 2015.
- Babaoğlu, Resul, “İngiliz Belgelerinde Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.10 (2017), ss. 371-402.
- _____, “Muharebeden Diplomasiye: Lozan Konferansı’nda Türk Delegation Heyetinin Karşılaştığı Zorluklar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 35 (1), 99, (2019), ss. 95-140.
- Deringil, Selim, “The Preservation of Turkey’s Neutrality During the Second World War: 1940”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 18, No. 1 (Jan. 1982).MELEK
- _____, “Aspects of Continuity in Turkish Foreign Policy: Abdülhamid II and İsmet İnönü” *International Journal of Turkish Studies*, Vol.4, (1987).
- Saraçoğlu, Cenk, “Türk Dış Politikasının Tarih Yazımında Soğuk Savaş ve Türkiye-SSCB İlişkileri”, *Praksis*, S.17, (Kış 2007), ss.57-68.
- Şener, Bülent, “Sevr Fobisi/Sendromu: Türkiye’nin Güvenlik Endişesini anlamak üzerine Düşünceler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/5(Spring 2014). P. 1835-1837.
- Ülman, A. Haluk - Sander, Oral, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Temel Etkenler II (1923-1968)”, *A.Ü. SBF Dergisi*, C. 23, No. 3, Eylül 1968, s.s. 241-273.
- Ünsal, Pelin, “Türk Tarih Yazımında Çok Partili Hayata Geçiş (1945-1950)” Cumhuriyet döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu, TTK, Ankara, 2011, ss.893-909.

VI. İNTERNET KAYNAKLARI

- Dinç, Sait, “Atatürk Sonrası Türkiye’de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış(1938-1965)”, *ERT*:30.01.2017. http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_sonrasi_ic_ve_di_s_gelistmelere_bakis.pdf ERT: 15.05.2016.